

# KELANGSUNGAN PERJUANGAN POLITIK UMNO DI KELANTAN, 1946-1990

Mustafa Ahmad & Zulkanain Abdul Rahman\*

## Abstrak

Artikel ini akan membincangkan cabaran dan halangan dalam konteks kelangsungan UMNO di Kelantan dari 1946 hingga 1990. Antara cabaran dan halangan yang perlu ditempo oleh UMNO di Kelantan dalam tempoh 44 tahun ini termasuklah pergolakan di peringkat cawangan, bahagian, dan perhubungan. Kesemua cabaran ini dilihat sebagai 'duri dalam daging' yang amat sukar diubati hingga kini. Seperkara laigi, isu pembangunan adalah suatu "*political games*" yang mengasyikkan Ketua-ketua Bahagian dalam UMNO yang bertujuan untuk memancing undi dalam setiap Pilihan Raya Umum. Isu pembangunan dijadikan senjata oleh kepimpinan UMNO Kelantan untuk mengkritik PAS:

Kata kunci: UMNO Kelantan, Cabaran dan Halangan

## Pendahuluan

Semenjak penubuhan UMNO pada 11 Mei 1946 dan penubuhan semula UMNO pada 16 Februari 1988, UMNO di Kelantan didapati tidak pernah berkongsi sejarah yang sama sebagaimana rakan-rakannya di negeri-negeri lain dalam Persekutuan Malaysia. Sebaliknya ketika UMNO di negeri-negeri dalam Persekutuan Malaysia pernah mendominasi kuasa pentadbiran secara politik akomodasi sehingga PRU 2008, UMNO Kelantan mempunyai sejarah politik yang unik, kelainan, kontroversi, serta sering mengharapkan bantuan untuk mencari jalan keluar daripada kemelut politik yang dihadapinya tidak-tidak putus. Faktor-faktor tersebut menyebabkan UMNO Kelantan seolah-olah tidak mempunyai kekuatan daya saing dalam kelangsungan sejarah politik negeri tersebut. Sebaliknya, apa yang berlaku dalam UMNO Kelantan ialah pemimpin-pemimpin bersifat *micropolitics* dengan melakukan aksi politik, demi mengekalkan pengaruh dan kuasa dalam kelangsungan parti itu. Situasi ini yang menjadikan UMNO Kelantan sebagai parti pembangkang, apabila Kelantan merupakan negeri pertama dalam Persekutuan Malaya yang terlepas ke tangan Parti Islam Se-Malaysia (PAS) dalam Pilihan Raya Umum 1959 bersama Terengganu. Malah, pada suatu ketika UMNO Kelantan pernah mencatatkan sejarah tersendiri, apabila parti yang diasaskan oleh Dato' Onn Jaafar itu telah terkubur buat seketika di negeri Cik Siti Wan Kembang pada awal tahun 1950-

---

\* Dr. Mustafa bin Ahmad, PhD (Sejarah, UKM); kini bertugas sebagai Penggawa Daerah Semerak, Jajahan Pasir Puteh; Dr. Zulkanain Abdul Rahman ialah Profesor Madya, dan Ketua Jabatan Sejarah, Universiti Malaya.

an, sebelum dihidupkan semula. Oleh hal yang demikian, UMNO Kelantan daam perjuangan politiknya dari tahun 1946-1990 mempunyai keunikan dan keistimewaannya yang tersendiri.

## Penubuhan Umno Di Kelantan

Kelantan sebuah negeri mempunyai sejarah politik penuh dengan keunikan tersendiri, masyarakat dikatakan sebagai “*closed society*”, tetapi dikatakan mempunyai pemikiran paling terbuka dalam kelangsungan politik negara ini berbanding negeri-negeri lain di Persekutuan Malaysia. Situasi ini berdasarkan masyarakat negeri Pantai Timur Semenanjung Malaysia telah menukarkan kerajaan beberapa kali sejak negara mencapai kemerdekaan. Pertukaran kerajaan ini membolehkan Kelantan telah berada di bawah pentadbiran PAS selama dua kali. Tahun-tahun 1959 hingga 1978 dianggap sebagai fasa 1 dengan Ishak Lotfi Omar (1959 hingga 1964), Mohd Asri Haji Muda (1964 hingga 1973), Ishak Lotfi Omar (1973 hingga 1974) dan Mohammad Nasir (1974 hingga 1978) sebagai Menteri Besar. Dalam politik Kelantan, UMNO sebagai parti pembangkang pernah mentadbir Kelantan selama 12 tahun (1978 hingga 1990) dengan Mohammad Yaacob sebagai menteri besar dan Tengku Razaleigh Hamzah sebagai Pengerusi Badan Perhubungan parti tersebut sehingga 1984.

UMNO Kelantan adalah sebahagian daripada entiti UMNO Malaysia yang ditubuhkan pada 11 Mei 1946. Namun begitu harus diakui UMNO Kelantan tidak pernah berkongsi sejarah kejayaan cemerlang bersama UMNO Malaysia. Ketika UMNO Malaysia pernah mendominasi kuasa pentadbiran atau pemerintahan secara politik akomodasi, UMNO Kelantan mempunyai sejarah politik yang amat malang, unik, berlainan, kontroversi dan sentiasa mengharapkan sokongan terutamanya daripada para pemimpin UMNO Malaysia yang mendominasi Kerajaan Persekutuan dalam menyelesaikan kemelut politik yang dihadapinya sepanjang sejarah penubuhannya seperti Tunku Abdul Rahman Putra (1951-1964), Tun Abdul Razak Hussein (1967-1971) dan Tun Dr. Mahathir Mohamad (1991-1999) yang pernah menjawat jawatan Pengerusi Badan Perhubungan Kelantan.<sup>1</sup> Hal ini sekaligus menyebabkan UMNO Kelantan seolah-olah sebuah parti yang tidak berdaya saing dalam sejarah perjuangannya, kerana para pemimpinnya mempunyai perangai politik sebagaimana “*warlord-warlord*”, sering bersifat mikropolitik demi mengekalkan pengaruh, dominan serta kuasa di bahagian masing-masing (Mustafa Ahmad 2009: 81).

Dalam membincangkan kelangsungan UMNO Kelantan yang amat unik, kontroversi, penuh dengan polemik serta kemelut politik ini, pengkaji akan membahagikan sejarah perjuangan UMNO Kelantan kepada empat tahap untuk memudahkan perbincangan. Empat tahap yang dimaksudkan adalah sebagaimana berikut:

### i. Era Awalan UMNO Kelantan (11 Mac 1946 - 27 Julai 1955).

1 Era Tengku Razaleigh Hamzah memegang jawatan Pengerusi Badan Perhubungan UMNO Kelantan daripada tahun-tahun (1971-1984), UMNO Kelantan dilihat setanding dengan UMNO negeri-negeri dalam Persekutuan Malaysia. Walau bagaimanapun era Putera Raja Kelantan memegang Pengerusi Badan Perhubungan UMNO Kelantan daripada tahun-tahun (1999-2000), parti tersebut dilihat gagal menonjol berikut “politik dalam politik” Tun Dr. Mahathir Mohamad untuk “menuetralkan” hayat kelangsungan politik Tengku Razaleigh Hamzah. Situasi ini dilihat berdasarkan PRU1999, apabila UMNO hanya mampu menang kawasan Parlimen Gua Musang serta DUN Galas dan Paloh.

- ii. Era Kebangkitan UMNO Kelantan (27 Julai 1955 - 20 Julai 1959).
- iii. Era Kelemahan UMNO Kelantan (20 Julai 1959 - 11 Mac 1978).
- iv. Era Kebangkitan Semula UMNO Kelantan (11 Mac 1978 - 21 Oktober 1990)

### **Era Awalan UMNO Kelantan (11 Mei 1946 - 27 Julai 1955)**

Sebelum diteruskan perbincangan tentang penubuhan UMNO Kelantan, terlebih dahulu adalah lebih baik dilihat tentang aliran kronologi perkembangan dalam kelangsungan politik negeri itu pra dan pasca Perang Dunia Kedua. Perbincangan ini akan memperlihatkan kesinambungan pertubuhan-pertubuhan berbentuk kemasyarakatan yang kemudiannya merupakan asas kepada penubuhan UMNO Kelantan. Sebelum Perang Dunia Kedua beberapa pertubuhan kemasyarakatan, antaranya ialah Putera Kelab, Setiawan Budi, Dewan Bahasa Melayu dan Persatuan Suara Muda telah wujud dan memberi kesedaran politik dalam kalangan masyarakat Melayu Kelantan. Ditambah pula kemunculan Kesatuan Melayu Muda (KMM) pada akhir tahun 1930-an telah menyedarkan masyarakat Melayu Kelantan tentang kesedaran berpolitik yang begitu mendalam. Kesedaran berpolitik itu kemudiannya telah terbantut ketika pemerintahan Jepun antara tahun 1941 hingga 1945.

Penglibatan masyarakat Melayu Kelantan dalam kelangsungan politik hanya dapat dilihat dengan nyata pasca Perang Dunia Kedua. Kelangsungan politik ini dapat dilihat dengan penubuhan Persekutuan Persetiaan Melayu Kelantan (PPMK), Pertubuhan Rumaja Pemimpin (PERUPA) Persatuan Melayu Kelantan (PMK), Pemuda Asuhan Berkerjasama, dan Ikatan Suara Pemuda (ISP). Kemunculan Persekutuan Persetiaan Melayu Kelantan (PPMK) yang dianggotai oleh golongan elit tradisional Melayu yang berpendidikan Inggeris menandakan bermulanya satu zaman baru dalam kelangsungan sejarah intelegensia Melayu Kelantan.

PPMK menjadi pelopor kepada kelangsungan politik masyarakat Kelantan untuk menentang gagasan Malayan Union yang diperkenalkan oleh kolonialisme Inggeris. Pertubuhan berbentuk separa politik ini yang disertai oleh golongan lepasan Sekolah Melayu dan Sekolah Agama Rakyat mulai aktif menjelang pendudukan Jepun itu berasa tercabar dengan rancangan gagasan Malayan Union. Begitu juga PPMK turut menentang gagasan Malayan Union. Kedua-dua pertubuhan ini merupakan pertubuhan yang penting di Kelantan yang memainkan peranannya untuk menggagalkan penubuhan gagasan Malayan Union serta menyedarkan masyarakat Kelantan tentang keburukan gagasan itu yang akan merugikan masa depan bangsa Melayu dalam kelangsungan politik negara ini. Bermula dari sini, para pemimpin Melayu Kelantan mulai sedar tentang mustahaknya masyarakat Melayu yang bersatu padu, menjaga status serta kedaulatan mereka sebagai teras politik di negara ini.

Dalam usaha untuk menggagalkan gagasan konsep Malayan Union yang diperkenalkan oleh kolonialisme, PPMK telah mengutuskan sepucuk surat kepada Sultan Kelantan untuk mengingatkan baginda supaya tidak menandatangani gagasan konsep Malayan Union. PPMK juga melancarkan gerakan-gerakan penerangan kepada masyarakat Kelantan tentang bahayanya gagasan konsep Malayan Union terhadap bangsa Melayu. Sikap serta pendirian masyarakat Melayu Kelantan yang kukuh dapat dilihat apabila pada 15 Disember 1945, tidak kurang dari 30,000 orang telah melakukan demonstrasi, sebaik sahaja Sir Harold Mac Micheal menjejakkan kakinya di Kota Bharu bagi mendapat persetujuan Sultan Kelantan mengenai penubuhan gagasan Malayan Union (Ramlah Adam 1978)

Kesedaran ini bukan sahaja wujud di Kelantan tetapi di keseluruhan negeri-negeri lain juga di Semenanjung Tanah Melayu ketika itu. Justeru atas kesedaran ini, Dato' Onn Jaafar telah memainkan peranannya untuk mendapat sokongan daripada semua masyarakat Melayu di seluruh Semenanjung Tanah Melayu. Berikutan itu, satu Kongres Melayu SeMalaya kemudiannya diadakan pada 1 hingga 4 Mac 1946 di Kelab Sultan Sulaiman, Kampung Baru, Kuala Lumpur. PPMK dan PMK masing-masing telah menghantar wakil-wakil mereka ke kongres paling bersejarah itu. Antara resolusi kongres itu ialah menubuhkan satu pertubuhan politik yang bersifat kebangsaan untuk menjaga kepentingan maruah dan memartabatkan orang-orang Melayu yang selama ini berpecah-belah sebagai sebuah bangsa yang mempertahankan dan memajukan kepentingan secara bersama di tanah tumpah darah mereka melangkaui ruang lingkup semangat kenegerian masing-masing. Pertubuhan politik tersebut telah dinamakan PERKEMBAR atau nama dalam bahasa Inggerisnya ialah UMNO pada 11 Mei 1946 dengan Onn Jaafar dilantik sebagai Yang Dipertua Agung parti itu.<sup>2</sup>

Sementara itu para pemimpin Melayu Kelantan mulai menyedari bahawa mereka tidak mempunyai keupayaan untuk berjuang bersendirian bagi memastikan hak orang-orang Melayu tidak terus dihakis. Mereka harus menggembelngkan tenaga bersama rakan-rakan mereka di seluruh Tanah Melayu untuk mencapai matlamat tersebut. Oleh itu, satu Kongres Melayu Se-Malaya yang diadakan di Kelab Sultan Sulaiman, Kampung Baru, Kuala Lumpur turut dihadiri oleh beberapa wakil dari Kelantan. Tiga orang wakil dari PPMK yang telah menghadiri kongres tersebut ialah Haji Fadlullah Suhaimi, Ishak Lotfi Omar, dan Ismail Ibrahim. Manakala wakil dari Persatuan Melayu Kelantan pula terdiri daripada Nik Ahmed Kamil Nik Mahmud, Haji Ahmad Maher Ismail, dan Ismail Ibrahim. Kesemua mereka inilah merupakan pemimpin-pemimpin yang telah membawa asas kepada penubuhan UMNO Kelantan secara tidak langsung.

Terdapat pelbagai pendapat tentang bilakah tarikh sebenarnya penubuhan UMNO Kelantan. Menurut Mohd Ali Mohamed (1976), Mohd. Zain Salleh (1985), dan Masriati Shapin (2009), UMNO Kelantan ditubuhkan dalam tahun 1946. Ini berdasarkan kepada beberapa faktor, iaitu PMK dibubarkan serentak dengan tertubuhnya UMNO. PMK kemudiannya menjadi ahli gabungan kepada UMNO Malaya bersama-sama dengan pertubuhan-pertubuhan negeri-negeri lain yang hadir di Kongres Melayu SeMalaya. Pada 11 dan 13 Mei 1947, Perhimpunan Agung UMNO telah diadakan di Istana Balai Besar, Kota Bharu. Dalam perhimpunan tersebut itu, istiadat menaikkan bendera UMNO juga telah diadakan sewaktu menyambut ketibaan para perwakilan parti tersebut daripada seluruh Semenanjung Tanah Melayu.

---

2 Pada awalnya singkatan, UMO (United Malays Organisation) dicadangkan oleh Haji Annuar Haji Abdul Malek, seorang Ahli Lembaga Kesatuan Melayu Johor dan Persatuan Melayu Johor. Cadangan beliau diutarakan pada 22 Januari 1946 dalam perbincangan dengan Dato' Onn Jaafar, Noah Omar, Syed Abdul Rahman Ahmad, dan Syed Alwee Al-Hadi di rumah Noah Omar. Pada 1-4 Mac 1946 dalam Kongres Melayu Se-Malaya Pertama (Abdullah Zakaria Ghazali 1993: 27-31) yang diadakan di Kelab Sultan Sulaiman, Kampung Baru, Za'ba dari Persatuan Melayu Selangor telah menambah perkataan 'Kebangsaan' atau 'National' daripada UMO menjadi UMNO. Pada 29 Mac 1946, Onn memanggil anggota pertubuhan untuk menghadiri kongres tergepar (Kongres Melayu Se-Malaya Kedua) yang diadakan di Penang Peranakan Club, Kuala Lumpur. Tujuan kongres ini adalah untuk membincangkan penentangan Malayan Union. Pada 11 Mei 1946 dalam Kongres Melayu Se-Malaya Ketiga yang diadakan di Istana Besar Johor Bharu, UMNO telah ditubuhkan dengan rasminya (Abdullah Zakaria Ghazali 1993: 40).

Nik Mohamed Nik Mohamad Salleh (1986) dan Mustafa Ahmad (2009) pula berpandangan UMNO Kelantan telah ditubuhkan pada akhir tahun 1949 kerana pada Perhimpunan Agung UMNO di Seberang Prai, Pulau Pinang pada 27 hingga 28 Ogos 1949, buat pertama kalinya perwakilan-perwakilan dari Kelantan iaitu Tengku Mahmood Mahyiddin Tengku Abdul Kadir Kamaruddin (Putera kepada Sultan Pattani terakhir, Tengku Abdul Kadir Kamaruddin ibni Tengku Sulaiman Shariffuddin) dan Othman Mat Udin dari Tumpat telah mengahdirinya. Apa yang penting yang dapat dikatakan ialah UMNO Kelantan sebenarnya telah ditubuhkan pada tahun 1946 tetapi tidak mempunyai struktur pentadbiran organisasi yang agak teratur untuk menjalankan aktiviti-aktiviti politik dengan lebih mantap, tersusun, kemas dan berkesan dalam mengembangkan pengaruh parti itu.

Bermula tahun 1949 barulah struktur pentadbiran organisasi dapat disusun semula serta menjadikan UMNO Kelantan dapat berfungsi dengan lebih pro-aktif dalam menjalankan aktiviti-aktiviti dengan lebih mantap lagi dengan kewujudan beberapa bahagian UMNO di Kelantan, iaitu di Kota Bharu, Tumpat, Bachok, Ulu Kelantan, Pasir Mas, Kuala Krai, Pasir Putih dan Tanah Merah. Walau bagaimanapun, kemantapan atau keteguhan UMNO Kelantan tidaklah berpanjangan apabila berlaku krisis kepimpinan yang memaksa Dato' Onn Jaafar meninggalkan parti pada tahun 1951 dan golongan elit tradisional Melayu Kelantan antaranya Nik Ahmed Kamil Nik Mahmud, adindanya Nik Mustapha Fathil Nik Mahmud, Abdul Hamid Mahmud, Nik Hussein Zainal dan Tengku Anwar Tengku Zainal Abidin (bapa saudara kepada Tengku Razaleigh Hamzah) juga turut meninggalkan UMNO Kelantan dan seterusnya bersama-sama pemimpin dari Johor itu dalam menubuhkan Parti Kemerdekaan Malaya (IMP). Impaknya, UMNO Kelantan terus lumpuh dan lenyap dari bumi Negeri Pantai Timur Semenanjung buat sementara waktu. Berdasarkan kepada apa yang berlaku, UMNO Kelantan adalah satu-satunya badan perhubungan di Malaysia yang pernah mengalami sejarah mati tidak berkubur.

Sesungguhnya, masalah-masalah yang dihadapi oleh UMNO Kelantan ini amat membimbangkan pucuk pimpinan UMNO Pusat di bawah pimpinan Tunku Abdul Rahman Putra. Hal ini disebabkan dua parti serpihan UMNO, iaitu PAS dan Parti Negara mulai mendapat tempat di kalangan masyarakat Kelantan dan pilihan raya ke arah Persekutuan Tanah Melayu berkerajaan sendiri pula akan diadakan pada tahun 1955. Sebaliknya, UMNO Kelantan pula sedang berhadapan dengan kehilangan organisasi jentera untuk bergerak bagi menghadapi Pilihan Raya Umum 1955, akibat daripada tindakan golongan elit tradisional membawa jentera yang sedia ada itu bersama-sama ke dalam Parti Negara. Oleh yang demikian, pihak UMNO pusat tidak mempunyai pilihan selain daripada melibatkan diri secara langsung di dalam usaha memulih dan menghidupkan kembali UMNO Kelantan. Sehubungan dengan itu, dalam usaha tersebut kepimpinan UMNO Pusat telah menghantar Syed Jaafar Albar dan Saadon Jubir untuk menyusun semula struktur pentadbiran UMNO Kelantan, agar setanding dengan UMNO negeri-negeri lain.

Kedua-dua pemimpin ini mengambil kesempatan menemui para pemimpin muda Gabungan Persekutuan Pemuda Melayu Kelantan (GPPMK) seperti Abu Bakar Al-Ahmadi, Nik Hassan Nik Daud, Nik Hassan Nik Yahya, Abdul Majid Tahir, Rahim Akib, Jaffus Haji Yusoff, Hamzah Ghani, Nik Mohammed Amin Ali, Yusoff Zaki Yaacob, dan Mohamad Zain Daud supaya menerima UMNO Kelantan sebagai wadah perjuangan politik mereka dan menggunakan pertubuhan pemuda itu sebagai jentera untuk menyebarkan UMNO ke seluruh negeri Kelantan. Antaranya kawasan Bachok melalui Abdul Samad Ibrahim seorang penulis

petisyen Pejabat Tanah dan Jajahan Bachok, Pasir Putih melalui Mohamad Idris seorang guru, Kota Bharu melalui Nik Hassan Nik Yahaya seorang ahli perniagaan terkenal, Tanah Merah melalui Mohd Daud Jamil seorang guru yang berasal daripada Perak, Tumpat melalui Othman Mat Udin, Ulu Kelantan melalui Awang Khalid Awang Othman seorang pegawai kerajaan yang berasal dari Kedah dan Pasir Mas melalui Tengku Ahmad Panglima Ibni Tengku Ghafar (Tengku Panglima Raja)<sup>3</sup> seorang Ketua Jajahan di Pejabat Tanah dan Jajahan Pasir Mas.

Pada 19 Julai 1953 satu mesyuarat khas telah diadakan di Majlis Agama Islam dan Adat-Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) yang dihadiri oleh para pemimpin Melayu Kelantan untuk membincangkan mengenai tentang kepentingan menghidupkan kembali UMNO Kelantan, terutama untuk memperjuangkan kemerdekaan negara. Mesyuarat ini yang dipengerusikan oleh Abu Bakar Al-Ahmadi telah bersetuju melantik Dato' Bentara Kiri, Ismail Mahmud yang menjadi Ketua Jajahan Bachok serta Ketua Jajahan Kota Bharu kemudiannya untuk mengetuai UMNO Kelantan, Majid Tahir sebagai Setiausaha dan Abu Bakar Al-Ahmadi sebagai Ketua Penerangan (Alias Mohamed 1977). Malangnya, dalam tempoh perkhidmatan Dato' Bentara Kiri, Ismail Mahmud dengan UMNO Kelantan begitu singkat sekali. Peraturan Perkhidmatan Awam Kolonial British di Kelantan telah menghalang beliau daripada berpolitik secara aktif dalam UMNO.

Berikutan itu, Tengku Indera Petra, putera sulung kepada Sultan Kelantan yang telah disingkirkan daripada menaiki takhta kesultanan Kelantan menjadi pilihan UMNO ketika itu bagi mengisi kekosongan yang ditinggalkan oleh Dato' Bentara Kiri, Ismail Mahmud. Manakala Othman Mat Udin daripada Bahagian Tumpat pula sebagai setiausahanya. Kepimpinan tradisional Tengku Indera Petra telah berjaya memenuhi cita rasa budaya politik Kelantan apabila UMNO Kelantan yang berusia dua tahun dengan keahlian seramai 70,000 orang berupaya meraih sokongan besar para pengundi Melayu dalam Pilihan Raya Umum 1955, sekali gus telah mengalahkan Parti Negara pimpinan Nik Ahmed Kamil Nik Mahmud dan PAS pimpinan Mohd Asri Haji Muda. Bagi peringkat DUN, calon-calon UMNO telah berupaya memperolehi undi popular sebanyak 80.02 peratus daripada jumlah keseluruhan undi. Manakala di peringkat parlimen jumlah undi popular yang hampir sama telah diperolehi oleh calon-calon UMNO. Kemenangan mutlak itu berdasarkan manifesto Perikatan yang menjanjikan kemerdekaan Tanah Melayu daripada kolonialisme.

---

3 Tengku Ahmad Panglima Ibni Tengku Ghafar lebih dikenali sebagai Tengku Panglima Raja. Beliau merupakan Ketua Jajahan Pasir Mas era-1930- an dan era-1950-an. Pernah menjadi Ahli Parlimen Pasir Mas (1955-1959) di atas tiket Perikatan. Tengku Ahmad Panglima Ibni Tengku Ghafar merupakan mertua kepada kepada Sultan Johor iaitu Tuanku Ismail Ibni Sultan Johor (1959 hingga 1981) dan Tuanku Mahmud Iskandar ibni Tuanku Ismail (1981 hingga 2010). Anakandanya Tengku Nora Tengku Ahmad serta Tengku Zanahiah Tengku Ahmad ditabalkan sebagai Sultanah Johor berikutan perkahwinan tersebut. Beberapa anakanda-anakanda Tengku Ahmad Panglima Ibni Tengku Ghafar yang dikenali dalam kelangsungan politik tanahair. Antaranya Tengku Zaid Ibni Tengku Ahmad (Ahli Parlimen Tumpat 1967 hingga 1978) di atas tiket PAS, serta Tengku Noor Asiah Ibni Tengku Ahmad Panglima (Ahli Parlimen Tumpat 1978 hingga 1982 dan ADUN Sungai Pinang 1982 hingga 1986) di atas tiket BN. Tengku Iskandar Ibni Tengku Ahmad merupakan seorang lagi putera kepada Tengku Ahmad Panglima Ibni Tengku Ghafar dilihat kurang berjaya dalam kelangsungan politik. Beliau bertanding sebagai calon bebas dalam PRU1974 dan BERJASA dalam PRU DUN Kelantan 1978 di DUN Bandar Pasir Mas tetapi gagal memenangi kerusi tersebut. Paling menarik kajian pengkaji novel Sandera karya Sasterawan Negara, Arenawati mungkin lebih merujuk kepada kelangsungan politik keluarga Tengku Ahmad Panglima Ibni Tengku Ghafar.

### **Era Kebangkitan UMNO Kelantan (27 Julai 1955- 20 Julai 1959)**

Pra PRU 1955 UMNO Kelantan telah mula menyusun strategi politik dengan menghidupkan parti terutama di Bahagian dan Cawangan. Para pemimpin UMNO Kelantan telah turun padang ke seluruh pelusuk negeri bertujuan memberi penerangan, menggembelingkan tenaga untuk memperkuat parti, menambahkan bilangan ahli-ahli UMNO dan mengadakan kursus-kursus. Para pemimpin UMNO pusat seperti Tun Abdul Razak Hussein, Tun Dr. Ismail Abdul Rahman, Sardon Jubir, Syed Jaafar Albar, Bahaman Shamsuddin dan Senu Abdul Rahman adalah di antara yang sering melawat Kelantan untuk membantu kempen-kempen pilihan raya menghadapi PAS dan Parti Negara. Pasca memenangi PRU 1955, maka empat orang ADUN dari UMNO telah diberikan kepercayaan menduduki Majlis Mesyuarat Negeri Kelantan yang dipengerusikan oleh Tengku Mohd Hamzah Tengku Zainal Abidin selaku Menteri Besar Kelantan. Mereka terdiri daripada Hassan Haji Yaacob (Portfolio Pertanian), Yaakob Awang (Portfolio Perjawatan dan Kerajaan Tempatan), Othman Udin (Portfolio Tanah dan Galian), dan Mohamed Idris (Portfolio Pelajaran, Kerjaya dan Saliran). Manakala Ketua Pergerakan Wanita UMNO Kelantan, Halimah Idris dan Abdul Hamid Yaacob dilantik sebagai Ex-Officio. Bagaimanapun, kecemerlangan UMNO Kelantan gagal diteruskan pada PRU 1959. Akibat daripada persengketaan merebut jawatan Menteri Besar Kelantan di kalangan para pemimpin UMNO, keangkuhan sebilangan pemimpin UMNO, sokongan Parti Negara kepada PAS, masalah politik birokrasi dalam kepimpinan UMNO, dan proses peralihan kuasa daripada pemerintahan kolonial kepada pemerintahan sebuah negara yang merdeka.

Ini ditambah pula dengan ADUN dan Ahli Parlimen dari UMNO tidak mempunyai pengaruh, pengalaman dalam pentadbiran serta inisiatif untuk membela kepentingan rakyat Kelantan terutamanya dari segi pembangunan serta pentadbiran seperti yang dijanjikan oleh manifesto Pilihan Raya Umum 1955. Kegagalan para pemimpin UMNO Kelantan menunaikan sebahagian manifesto itu telah menyebabkan perasaan rakyat Kelantan merasa hampa dan kecewa. Sebagai alternatifnya, mereka mengambil langkah pro-aktif dengan mengalihkan sokongan atau mandat kepada PAS yang telah mengambil kesempatan mengeksploitasikan isu-isu agama Islam dan ketuanan Melayu dalam kempen pilihan raya umum menyebabkan kepimpinan UMNO Kelantan tersungkur pada Pilihan Raya Umum 1959 yang berlangsung pada 20 Julai 1959 bagi DUN dan 20 Ogos 1959 bagi Parlimen.

### **Era Kelemahan UMNO Kelantan (20 Julai 1959 - 11 Mac 1978)**

PRU 1959 berlangsung pada 20 Julai 1959 bagi DUN dan 20 Ogos 1959 bagi Parlimen telah menyaksikan UMNO Kelantan telah mengalami kekalahan teruk apabila hanya memperoleh 2 daripada 28 kerusi DUN dan satu dari 10 kerusi Parlimen. Kekalahan tersebut berpunca daripada beberapa faktor. Antaranya PAS mendapat sokongan padu golongan agamawan yang amat dihormati oleh masyarakat tempatan. Antara golongan agamawan yang menyokong PAS ialah Tuan Guru Haji Abdullah Tahir dari Pondok Bunut Payong, Kota Bharu, Tuan Guru Abdul Ghani Awang Kechik dari Pondok Kubang Bemban, Pasir Mas, Tuan Guru Mustapha Abu Bakar, Tuan Guru Hashim Abu Bakar dan Tuan Guru Aziz Abu Bakar dari Pondok Terosan, Pasir Tumbuh, Tuan Guru Haji Mohamad Zain Othman dari Pondok Kemudi, Bachok, Tuan Guru Haji Harun Sulong dari Pondok Lemal, Pasir Mas, Tuan Guru Haji Awang

Padang dari Pondok Kolam, Bachok, dan Tuan Guru Haji Abdullah Abdul Rahman dari Pondok Lubuk Tapah. Peranan utama golongan agamawan tersebut ialah mengadakan gerakan ceramah ke seluruh Kelantan bagi menjelaskan dasar perjuangan PAS dan hubungannya dengan perkembangan isu semasa serta masa depan orang Melayu dan Islam. Peranan golongan agamawan itu didapati telah berjaya menerangkan secara jelas bahawa perjuangan PAS selari dengan tuntutan keagamaan. Ia juga seiring dengan latar belakang sosio-budaya rakyat Kelantan yang dikatakan komited dengan cara hidup Islam.<sup>4</sup>

Kekalahan UMNO dalam PRU 1959 juga berpunca daripada faktor berlakunya krisis kepimpinan dalam UMNO Kelantan terutamanya persoalan siapakah yang layak menggantikan Tengku Hamzah Tengku Zainal Abidin sebagai Menteri Besar Kelantan di antara Ketua UMNO Bahagian Kota Bharu, Nik Hassan Nik Yahaya dan Ketua UMNO Bahagian Pasir Mas Hilir, Yaacob Awang. Krisis ini menyebabkan kepimpinan Ketua Perhubungan UMNO Kelantan, Tengku Indera Petra telah dipertikaikan kewibawaannya dalam menyelesaikan permasalahan ini. Di samping itu para pemimpin tertentu dalam UMNO Kelantan bersikap meninggikan diri berbanding dengan para pemimpin PAS Kelantan yang mendapat tempat di hati masyarakat negeri itu. Ini ditambah lagi persoalan komplot yang berlaku dalam parti itu, apabila Ketua UMNO Bahagian di negeri itu hanya menitikberatkan tanggungjawab kepada bahagian yang diketuainya. Sikap Ketua Bahagian UMNO ini telah menyebabkan kelahiran gejala *warlord-warlord* serta budaya perpuakan dalam UMNO negeri itu sehingga kontemporari.

Faktor-faktor di atas telah menyebabkan UMNO Kelantan telah digantung selepas PRU 1959. Dalam tempoh pergantungan ini, Perdana Menteri, Tunku Abdul Rahman Putra telah dilantik sebagai Ketua Badan Perhubungan UMNO Kelantan dan Dr. Abdul Aziz Omar yang berasal dari Pulau Pinang tetapi membuka klinik swasta di Kota Bharu sebagai Timbalan Ketua UMNO Kelantan. Tunku Abdul Rahman Putra telah berusaha memulihkan kekuatan UMNO negeri itu dengan memujuk semula Nik Ahmed Kamil Nik Mahmud seorang aristokrat yang rapat dengan Istana Kelantan serta mempunyai daya kepimpinan sebagai Menteri Besar Kelantan di zaman kolonial menyertai semula UMNO. Ini kerana pada perkiraan politik Tunku Abdul Rahman Putra, Nik Ahmed Kamil Nik Mahmud berkelulusan Universiti Oxford serta Universiti Bristol merupakan aset politik yang amat berharga kepada UMNO Kelantan dalam usaha parti itu merampas kembali negeri itu dari tangan PAS.

Di samping itu juga Tunku Abdul Rahman Putra telah memperkenalkan Tengku Razaleigh Hamzah seorang putera kedua kepada Tengku Mohamad Hamzah Tengku Zainal Abidin dan Nik Zainab Nik Ali dalam kancah politik negeri itu. Tengku Razaleigh Hamzah dianggap sebagai "*The Man to Watch*" seorang tenaga muda dinamis dan intelektual baru sahaja menamatkan bidang pengajian ekonomi di Queen University of Belfast di Ireland Utara, tetapi tidak sempat menamatkan pengajian undang-undang di Lincoln's Inn, England telah dilantik sebagai Setiausaha Badan Perhubungan UMNO Negeri Kelantan menggantikan Ariffin Salleh.<sup>5</sup>

4 Lihat kertas kerja Sejarah PAS Kelantan oleh Haji Ahmad bin Yaakob sempena Seminar 3 Dekad Kebangkitan PAS Kelantan di Pondok Pasir Tumbuh, Kota Bharu pada 10 Februari 2012 hlm. 12.

5 Ariffin Salleh ialah ayahanda kepada Nora penyanyi popular era 90-an. Beliau merupakan mantan Ketua UMNO Bahagian Pengkalen Chepa pada era 80-an.

Keupayaan, kebolehan serta prestasi kepimpinan Tengku Razaleigh Hamzah dapat diukur berdasarkan kebolehan bertutur kata atau berkomunikasi dengan baik, ketajaman mindanya yang mudah mengenali setiap anggota masyarakat yang pernah bertemu dengannya. Beliau bukan sekadar mengenal raut wajah tetapi beserta dengan nama sekali, walaupun bertahun-tahun tidak berjumpa. Asas-asas politik yang dimiliki oleh Tengku Razaleigh Hamzah amat jarang sekali dimiliki oleh para pemimpin UMNO Kelantan era beliau seperti Tengku Indera Petra, Dr. Abdul Aziz Omar, Nik Hassan Nik Yahaya, Othman Mat Udin, Hamzah Ghani, Nik Ahmed Kamil Nik Mahmud dan Wan Abdul Kadir Ismail.

Penyertaan semula Nik Ahmed Kamil Nik Mahmud, kemasukan keahlian Tengku Razaleigh Hamzah serta pengekalan Dr. Abdul Aziz Omar seorang doktor perubatan berkelahiran Pulau Pinang sebagai Timbalan Ketua UMNO Kelantan telah meningkatkan sokongan masyarakat negeri terhadap UMNO. Situasi ini terbukti dalam PRU 1964, apabila parti itu berjaya memenangi 7 daripada 30 kerusi DUN dan 2 daripada 10 kerusi Parlimen.<sup>6</sup> Sekalipun UMNO tewas dalam PRU tersebut tetapi setidak-tidaknya undi yang diperolehi parti itu telah meningkat berbanding Pilihan Raya Umum 1959.<sup>7</sup> Ini sekaligus menunjukkan kekuatan UMNO Kelantan telah pulih dan parti itu akan terus berusaha untuk berkuasa semula di negeri itu dengan melaksanakan strategi-strategi politik tertentu untuk menawan negeri itu dari PAS.<sup>8</sup>

Tambahan pula pelantikan Timbalan Perdana Menteri Malaysia, Tun Abdul Razak sebagai Pengerusi Perhubungan Negeri Kelantan pada tahun 1967 telah dapat meningkatkan lagi kekuatan UMNO Kelantan dalam menghadapi PRU 1969. Beliau telah berusaha mengukuhkan UMNO Kelantan dengan mengatur beberapa strategi-strategi politik. Paling terkenal dalam lipatan sejarah politik Kelantan ialah peristiwa "*Turn About, About Turn*".

6 Tujuh kerusi yang PAS tewas kepada Perikatan pada Pilihan raya 1964 ini iaitu Machang Utara yang dulunya dimenangi oleh Mohammad bin Nasir (Timbalan Menteri Besar), Machang Selatan yang dulunya dimenangi oleh Mohd Nor Yusoff, Ahli Majlis Mesyuarat Kerajaan Negeri Kelantan, Pasir Puteh Tengah yang dulunya dimenangi Wan Sulaiman Ibrahim Ahli Majlis Mesyuarat Kerajaan Negeri Kelantan dan Tumpat Tengah, Mustapha Awang, ADUN biasa. Manakala tiga lagi adalah di Tumpat Timur, Ulu Kelantan Barat dan Bandar Hulu yang masing-masing dahulunya dimenangi oleh Ishak Mustapha, Khaidir Khatib dan Muda Yusof (Salahuddin Abdullah 2010 : 83).

7 Sila rujuk Laporan Keputusan Pilihan raya Umum 1959 oleh Suruhanjaya Pilihan Raya Malaysia.

8 Kekalahan UMNO di Kelantan dalam Pilihan Raya Umum 1964 juga berpunca daripada kejadian kafir-mengkafir. Kejadian kafir-mengkafir ini bermula di Madrasah Mukim Kubang Kua, Pasir Mas pada 20 Julai 1963 oleh Tuan Guru Haji Omar Daud dari Pondok Kubang Bemban, Pasir Mas telah mengeluarkan kenyataan bahawa menyokong dan bersubahat dengan orang-orang bukan Islam adalah kafir. Hal ini disusuli pula dengan perlancaran perang jihad terhadap mereka yang bukan ahli PAS. Kenyataan yang dikeluarkan oleh Tuan Guru Haji Omar Daud itu menyebabkan berlakunya sembahyang dua imam, sembahyang berasingan, tanah perkuburan yang berlainan, masalah nikah-kahwin, masalah pembayaran zakat, perebutan masjid, dan sebagainya. Fitnah kafir-mengkafir inilah dilaporkan terjadi secara meluas dan bermahajalela di negeri-negeri Pantai Timur seperti Kelantan dan Terengganu, justeru PAS begitu aktif dan kuat di kedua-dua negeri ini. Di samping itu, PAS juga turut mengeksploitasikan isu pengambilan kelas dewasa dan pembinaan 147 buah madrasah oleh UMNO sebagai tidak sah dengan alasan duit tersebut adalah haram kerana bercampur dengan loteri kebajikan masyarakat. Bagi mengukuhkan lagi dakwaannya, UMNO secara bertubi-tubi telah dituduh menderhaka kepada Islam dalam mengejar pembangunan materialnya. Bahkan, serangan peribadi kepada pemimpin UMNO turut juga diperhebatkan dengan mengaitkan Tunku Abdul Rahman Putra menari dengan salah seorang peserta perempuan selepas pertandingan membaca Al-Quran dalam bulan puasa. Bagi mengatasi masalah ini, Kerajaan Persekutuan mengadakan operasi menahan mereka di bawah Akta Keselamatan Dalam Negeri (ISA). Antara mereka yang ditahan ialah Haji Omar Daud, Haji Mohd Nor Abdullah, Haji Yaakob Ishak, Haji Abu Bakar Abdul Rahman, Haji Daud Othman, Haji Sulaiman Omar, Haji Mohamad Abdul Rahman, Haji Saufi Idris, Haji Nik Abdullah Arshad, dan Haji Che Hassan Ismail (Kamarul Zaman Haji Yusoff 1999: 38-39).

Peristiwa tersebut bermula dengan strategi politik untuk menumbangkan Kerajaan PAS Kelantan melalui undi tidak percaya di Dewan Undangan Negeri Kelantan pada bulan Jun 1968.<sup>9</sup> Perancang utama strategi ini ialah Setiausaha Badan Perhubungan UMNO Negeri Kelantan, Wan Kadir Ismail, Setiausaha Politik kepada Timbalan Perdana Menteri Malaysia, Abdullah Ahmad, dan seorang ahli perniagaan Abdullah Sulaiman yang berasal dari Daerah Besut.<sup>10</sup> Target sasaran modus operandi ialah ADUN PAS iaitu ADUN Tok Uban Abdullah Yusoff, ADUN Pasir Puteh Tenggara Abdul Rahman Salleh, ADUN Kota Bharu Timur, Saufi Deris, ADUN Tanah Merah Barat, Omar Mohamad dan ADUN Tanah Merah Timur, Yusoff Abdul Latif. Kelima-lima ADUN tersebut telah ditahan oleh pihak polis dalam satu sekatan jalan raya di Kelantan serta dibawa ke Kuala Lumpur secara berperingkat-peringkat mulai dari 24 Jun 1968.<sup>11</sup> Di Kuala Lumpur, Abdullah Yusoff, Saufi Deris, Abdul Rahman Salleh, Omar Mohamad dan Yusoff Abdul Latif telah ditahan di dalam sebuah rumah banglo yang terletak di Jalan Pekeliling di mana kesemua mereka telah menyertai UMNO dengan bayaran sebanyak RM30,000 oleh Abdullah Sulaiman dengan disaksikan oleh Abdullah Ahmad dan Wan Abdul Kadir Ismail sebagai menjelaskan hutang.<sup>12</sup> Kelima-lima ADUN ini telah membuat

- 9 Lihat laporan Department of External Affairs Inward Cablegram Australian High Commission bertajuk "*Malaysian-PIMP*" bertarikh 19 Ogos 1968; laporan Duncan. C.C dari Suruhanjaya Tinggi British di Kuala Lumpur bertajuk "The Pan-Malayan Islamic Party (PIMP)" bertarikh 15 September 1969. Hlm 4; Lihat draf kertas kerja Pegawai Penyelidikan UMNO Malaysia, Wan Mohd Mahyidin Wan Nawang bertajuk "PAS Merugikan Perjuangan Bangsa bertarikh 31 Mac 1969, hlm. 7-8.
- 10 Lihat surat akuan penerimaan wang oleh Abdullah Yusoff dari Abdullah Sulaiman disaksikan oleh Setiausaha Politik Kepada Timbalan Perdana Menteri Malaysia, Abdullah Ahmad dan Setiausaha Badan Perhubungan UMNO Negeri Kelantan, Wan Abdul Kadir Ismail bertarikh Ogos 1968; Lihat surat akuan penerimaan wang oleh Yusoff Abdul Latiff dari Abdullah Sulaiman disaksikan oleh Setiausaha Politik Kepada Timbalan Perdana Menteri Malaysia, Abdullah Ahmad dan Setiausaha Badan Perhubungan UMNO Negeri Kelantan, Wan Abdul Kadir Ismail bertarikh Ogos 1968; Lihat surat akuan penerimaan wang oleh Omar Mohamad dari Abdullah Sulaiman disaksikan oleh Setiausaha Politik Kepada Timbalan Perdana Menteri Malaysia, Abdullah Ahmad dan Setiausaha Badan Perhubungan UMNO Negeri Kelantan, Wan Abdul Kadir Ismail bertarikh Ogos 1968; Lihat surat akuan penerimaan wang oleh Saufi Idris dari Abdullah Sulaiman disaksikan oleh Setiausaha Politik Kepada Timbalan Perdana Menteri Malaysia, Abdullah Ahmad dan Setiausaha Badan Perhubungan UMNO Negeri Kelantan, Wan Abdul Kadir Ismail bertarikh Ogos 1968; Lihat surat akuan penerimaan wang oleh Abdul Rahman Mohd Salleh dari Abdullah Sulaiman disaksikan oleh Setiausaha Politik Kepada Timbalan Perdana Menteri Malaysia, Abdullah Ahmad dan Setiausaha Badan Perhubungan UMNO Negeri Kelantan, Wan Abdul Kadir Ismail bertarikh Ogos 1968; Surat G.C.Duncan dari Suruhanjaya Tinggi British di Kuala Lumpur yang bertajuk "*PMIP*" kepada T.E.J. Mound, Esq, Far East and Pacific Department, Commonwealth Office, London S.W. 1. yang bertarikh 29 Ogos 1968; Lihat Department of External Affairs Inward Cablegram Australian High Commission bertajuk "*PIMP Kelantan*" bertarikh 16 Ogos 1968.
- 11 Lihat Surat H.M.G. Stevens dari Suruhanjaya Tinggi British di Kuala Lumpur bertajuk "*Rumoured Defections From PMIP*" Kepada T.E.J. Mound, Esq, Far East and Pacific Department, Commonwealth Office, London S.W. 1. bertarikh 7 Ogos 1968; Lihat Department of External Affairs Inward Cablegram Australian High Commission bertajuk "*Malaysia-PIMP*" bertarikh 19 Ogos 1968; Lihat Department of External Affairs Inward Cablegram Australian High Commission bertajuk "*PIMP Kelantan*" bertarikh 16 Ogos 1968.
- 12 Lihat surat akuan penerimaan wang oleh Abdullah Yusoff dari Abdullah Sulaiman disaksikan oleh Setiausaha Politik Kepada Timbalan Perdana Menteri Malaysia, Abdullah Ahmad dan Setiausaha Badan Perhubungan UMNO Negeri Kelantan, Wan Abdul Kadir Ismail bertarikh Ogos 1968; Lihat surat akuan penerimaan wang oleh Yusoff Abdul Latiff, Omar Mohamad, Saufi Idris, Abdul Rahman Mohd Salleh dari Abdullah Sulaiman disaksikan oleh Setiausaha Politik Kepada Timbalan Perdana Menteri Malaysia, Abdullah Ahmad dan Setiausaha Badan Perhubungan UMNO Negeri Kelantan, Wan Abdul Kadir Ismail bertarikh Ogos 1968; Lihat Department of External Affairs Inward Cablegram Suruhanjaya Tinggi Australia di Kuala Lumpur bertajuk "*Malaysia-PIMP*" bertarikh 19 Ogos 1968; Lihat Department of External Affairs Inward Cablegram Suruhanjaya Tinggi Australia di Kuala Lumpur bertajuk "*PIMP Kelantan*" bertarikh 16 Ogos 1968; Lihat Kenyataan Akhbar Ahli Dewan Undangan Negeri Kawasan Tok Uban, Abdullah Yusoff dan Ahli Dewan Undangan Negeri Kawasan Kota Bharu Timur, Saufi Idris. tt; Telegram Suruhanjaya Tinggi Australia, Kuala Lumpur bertajuk "Malaysia-P.I.M.P" bertarikh 18 Ogos 1968.

perisytiharan untuk menyertai UMNO di hadapan pihak media massa pada malam 18 Ogos 1968 serta dibawa balik ke Kelantan dengan diberikan kawalan yang ketat oleh pihak polis untuk menghadiri Persidangan Dewan Undangan Negeri Kelantan.<sup>13</sup>

Pada 20 Ogos 1968, Persidangan Dewan Undangan Negeri Kelantan gempar dengan desas-desus satu usul undi tidak percaya akan dilakukan terhadap Mohd Asri Haji Muda sebagai Menteri Besar.<sup>14</sup> Walau bagaimanapun, sebaik sahaja Persidangan berlangsung selama sepuluh minit, Abdul Rahman Salleh telah bertindak dengan berpindah ke tempat duduk yang disediakan untuk penyokong pihak kerajaan sambil mengedarkan surat kenyataan yang telah disediakan sebelumnya berhubung dengan kembalinya beliau ke pangkuan PAS. Begitu juga dengan Omar Mohamad dan Yusoff Abdul Latiff turut mengisytiharkan kembalinya mereka ke pangkuan PAS dengan kenyataan "*That text of statement which he had broadcast on their behalf had been prepared by UMNO*".<sup>15</sup> Tindakan ketiga-tiga Ahli Dewan Undangan Negeri itu telah dengan sekaligus menggagalkan percubaan para pemimpin UMNO Negeri Kelantan untuk menumbangkan PAS dalam Kerajaan negeri tersebut. Walau bagaimana pun, PAS Kelantan telah kehilangan dua orang Ahli Dewan Undangan Negeri, iaitu Abdullah Yusoff dan Saufi Idris, yang telah menyertai UMNO seterusnya menjadi calon Perikatan dalam PRU1969.<sup>16</sup>

Walaupun strategi untuk menggulingkan PAS Kelantan pada 20 Ogos 1968 telah menemui jalan buntu, para pemimpin UMNO Negeri Kelantan tidak patah semangat dan berputus asa.<sup>17</sup> Sebaliknya, melalui gandingan kepimpinan Tun Abdul Razak Hussein-Tengku

- 13 Lihat Department of External Affairs Inward Cablegram Suruhanjaya Tinggi Australia di Kuala Lumpur bertajuk "*Malaysia-PIMP*" bertarikh 19 Ogos 1968; Lihat Department of External Affairs Inward Cablegram Suruhanjaya Tinggi Australia di Kuala Lumpur bertajuk "*PIMP Kelantan*" bertarikh 16 Ogos 1968; Telegram Suruhanjaya Tinggi Australia, Kuala Lumpur bertajuk "*Malaysia-P.I.M.P.*" bertarikh 18 Ogos 1968.
- 14 Lihat surat akuan penerimaan wang oleh Abdullah Yusoff dari Abdullah Sulaiman disaksikan oleh Setiausaha Politik Kepada Timbalan Perdana Menteri Malaysia, Abdullah Ahmad dan Setiausaha Badan Perhubungan UMNO Negeri Kelantan, Wan Abdul Kadir Ismail bertarikh Ogos 1968; Lihat surat akuan penerimaan wang oleh Yusoff Abdul Latiff dari Abdullah Sulaiman disaksikan oleh Setiausaha Politik Kepada Timbalan Perdana Menteri Malaysia, Abdullah Ahmad dan Setiausaha Badan Perhubungan UMNO Negeri Kelantan, Wan Abdul Kadir Ismail bertarikh Ogos 1968; Lihat surat akuan penerimaan wang oleh Omar Mohamad dari Abdullah Sulaiman disaksikan oleh Setiausaha Politik Kepada Timbalan Perdana Menteri Malaysia, Abdullah Ahmad dan Setiausaha Badan Perhubungan UMNO Negeri Kelantan, Wan Abdul Kadir Ismail bertarikh Ogos 1968; Lihat surat akuan penerimaan wang oleh Saufi Idris dari Abdullah Sulaiman disaksikan oleh Setiausaha Politik Kepada Timbalan Perdana Menteri Malaysia, Abdullah Ahmad dan Setiausaha Badan Perhubungan UMNO Negeri Kelantan, Wan Abdul Kadir Ismail bertarikh Ogos 1968.
- 15 Penyata-penyata pembahasan rasmi Dewan Perhimpunan Undangan Negeri Kelantan yang kedua dalam tempoh tahun keempat pada 20 dan 21 Ogos 1968. Hlm. 3-4; Telegram Suruhanjaya Tinggi Australia, Kuala Lumpur bertajuk "*P.I.M.P.*" bertarikh 21 Ogos 1968.
- 16 Telegram Suruhanjaya Tinggi Australia, Kuala Lumpur bertajuk "*P.I.M.P.*" bertarikh 21 Ogos 1968; Surat Tun Abdul Razak bertajuk "*Abdullah Yusoff—Former Speaker of the Kelantan State Legislative Assembly*" kepada Setiausaha Perikatan T.H Tan bertarikh 22 Julai 1970; Penyata-penyata pembahasan rasmi Dewan Perhimpunan Undangan Negeri Kelantan yang kedua dalam tempoh tahun keempat pada 20 dan 21 Ogos 1968. Hlm. 3-4; Lihat laporan Lander L. John dari Suruhanjaya Tinggi Australia di Kuala Lumpur bertajuk "*Malaysia-General Election Kelantan*" kepada The Secretary Department of External Affairs Canberra, bertarikh 11 April 69, hlm. 1.
- 17 Lihat laporan Department of External Affairs Inward Cablegram Suruhanjaya Tinggi Australia di Kuala Lumpur bertajuk "*PIMP Kelantan*" bertarikh 21 Ogos 1968; Lihat Department of External Affairs Inward Cablegram bertajuk "*Malaysia-PIMP*" Suruhanjaya Tinggi Australia di Kuala Lumpur bertarikh 19 Ogos 1968; Lihat laporan Department of External Affairs Inward Cablegram Suruhanjaya Tinggi Australia di Kuala Lumpur bertajuk "*PIMP Kelantan*" bertarikh 16 Ogos 1968.

Razaleigh Hamzah, penubuhan “Pemuda Tahan Lasak” serta bantuan daripada mantan pemimpin PAS Pusat yang berpaling tadah iaitu Othman Abdullah dan Tuan Guru Mohd Nor Abdullah atau Mohd Nor Teliar, semangat UMNO Negeri Kelantan berada ditahap paling tinggi untuk menawan negeri itu menerusi PRU 1969.<sup>18</sup> Keyakinan tersebut berdasar kepada peluang parti tersebut yang amat cerah untuk memenangi sekurang-kurangnya 18 buah kerusi Dewan Undangan Negeri Kelantan dengan sasarannya Tumpat Tengah, Tumpat Barat, Kuala Kelantan, Bandar Pasir Mas, Tendong, Bandar Hilir, Bandar Hulu, Bachok Utara, Bachok Tengah, Machang Utara, Ulu Kelantan Barat, Ulu Kelantan Timur, Pasir Putih Tengah, Pasir Putih Utara, Tanah Merah Barat, Tanah Merah Timur, Tok Uban, dan Rantau Panjang.<sup>19</sup>

Keyakinan UMNO untuk menawan Kelantan dalam PRU 1969 adalah berpandu kepada analisis yang dibuat oleh Jabatan Penerangan Malaysia Negeri Kelantan dan Pegawai Penyelidik UMNO Malaysia, Wan Mohd Mahyidin Wan Nawang, terhadap keputusan PRK DUN Kawasan Bachok Utara pada 7 Januari 1968.<sup>20</sup> Sungguhpun kerusi DUN Kawasan Bachok Utara telah dimenangi oleh calon PAS, Mohd Noor Ismail yang mengalahkan calon Perikatan, Ismail Yusoff dengan majoriti 473 undi,<sup>21</sup> analisis Jabatan Penerangan Malaysia Negeri Kelantan menunjukkan bahawa UMNO mulai mendapat tempat di kalangan pengundi-pengundi baru. Terdapat juga undi rosak, ahli-ahli PAS mengundi calon UMNO dan pengundi yang tidak keluar dahulu telah keluar mengundi.<sup>22</sup>

Walaupun PRU 1969 tidak memihak kepada UMNO, namun pertambahan undi yang diperolehinya sudah cukup membuktikan bahawa parti itu semakin diterima baik oleh masyarakat Kelantan. Keadaan ini telah menyebabkan Tun Abdul Razak telah melepaskan jawatan sebagai Pengerusi Perhubungan UMNO Kelantan kepada Tengku Razaleigh Hamzah pada tahun 1971. Di bawah kepimpinan Tengku Razaleigh Hamzah, UMNO Kelantan semakin mendapat sambutan hangat daripada masyarakat negeri itu. Dalam memperkuat UMNO Kelantan, Putera Raja Kelantan tersebut telah melaksanakan politik pembangunan dengan menyediakan kemudahan-kemudahan asas seperti menaikkan taraf jalan-jalan kampung, bekalan elektrik, dan air paip untuk menarik minat masyarakat Kelantan menyokong

- 
- 18 Lihat kertas kerja, Pegawai Penyelidik UMNO, Wan Mohd Mahyidin Wan Nawang bertajuk “Strategi Bagi UMNO Negeri Kelantan”. tt., hlm. 1; Lihat laporan Lander L. John dari Suruhanjaya Tinggi Australia di Kuala Lumpur bertajuk “*Malaysia-General Election Kelantan*” kepada The Secretary Department of External Affairs, Canberra bertarikh 11 April 1969, hlm. 3; Surat Setiausaha Pergerakan Pemuda UMNO Negeri Kelantan, Mohd Zain Haji Abdullah kepada Penolong Setiausaha Pergerakan Pemuda UMNO Malaysia bertajuk “Khemah Kerja Tahan Lasak Di Kelantan” bertarikh 30 Mei 1968.
  - 19 Lihat Minit Mesyuarat Khas Pegawai-Pegawai Penerangan Jajahan, Pegawai-Pegawai Luar dan Pembantu-Pembantu Luar yang berlangsung di Kota Bharu pada 5 Mei 1968. Hlm. 1-5; Lihat minit Mesyuarat Khas Pegawai-Pegawai Penerangan Jajahan, Pegawai-Pegawai Luar dan Pembantu-Pembantu Luar yang berlangsung di Kota Bharu pada 8 Ogos 1968. Hlm. 1-4; Lihat laporan Lander L. John dari Suruhanjaya Tinggi Australia di Kuala Lumpur bertajuk “*Malaysia-General Election Kelantan*” kepada The Secretary Department of External Affairs Canberra, bertarikh 11 April 1969, hlm. 1.
  - 20 Lihat kertas kerja, Pegawai Penyelidik UMNO, Wan Mohd Mahyidin Wan Nawang bertajuk “Strategi Bagi UMNO Negeri Kelantan”. TT, hlm. 2-6.
  - 21 *Warta Kerajaan Negeri Kelantan*. 1968. 22 Februari. No. 78.
  - 22 Lihat laporan Lander L. John dari Suruhanjaya Tinggi Australia di Kuala Lumpur bertajuk “*Malaysia-General Election Kelantan*” kepada The Secretary Department of External Affairs Canberra, bertarikh 11 April 69. Hlm. 1; Sedutan antara lain-lain Mesyuarat Khas Pegawai-Pegawai Penerangan Jajahan, Pegawai-Pegawai Luar dan Pembantu-Pembantu Luar yang berlangsung di Kota Bharu pada 5 Mei 1968, hlm. 1-5.

keimpinannya. Pelaksanaan projek-projek pembangunan ini amat penting bagi membuktikan UMNO Kelantan berusaha mendekatkan parti dengan hati sanubari masyarakat Kelantan dalam segala aspek-aspek kehidupan masyarakat.<sup>23</sup>

Bagi membuktikan kemampuannya memerintah melebihi keupayaan yang ada pada kerajaan PAS Kelantan, Tengku Razaleigh Hamzah juga telah menekankan kepada pelaksanaan politik pembangunan seperti program-program bina insan dengan pembinaan masjid, surau, madrasah, balairaya, jalan berturap, jambatan, paip air, wakaf, dan membaikpulih sekolah-sekolah agama rakyat. Pelaksanaan program-program berbentuk agama ini amat penting bagi menangkis tanggapan atau tohmahan para pemimpin PAS Kelantan yang sering menuduh bahawa pembangunan yang dibawa oleh UMNO hanya berbentuk “simen dan konkrit”, bukannya pembangunan insaniah atau rohaniah. Persoalan ini telah dinyatakan secara terperinci oleh Kessler dalam kajiannya seperti berikut:

*Unlike those the party of compromises and haggling would barter trade Islam for their own gain, we offer not the rule of nafsu (dasar nafsu) but the higher law of reason (hukum akal). (UMNO) claim that we are against progress. We are not. But we are against their kind of progress. Theirs is a progress only of bricks and cement, superficial and materialistic. That is not the kind of progress which is sought by the people, nor will it benefit them...For us the concept of progress is not simply an economic concept, measurable in terms of the number of factories and land schemes that have been opened. For us progress consists of uplifting a society and a people from material poverty social oppression and a crippling backwardness. It is directed to the people and their own dignity. That back to the time of the Prophet Muhammad (peace and blessings of Allah to be upon him) is the Muslims meaning of progress, a meaning that the party of money and interest cannot be comprehend.<sup>24</sup>*

Sehubungan dengan itu, situasi sedemikian memberikan jendela peluang kepada kepimpinan Tengku Razaleigh Hamzah dan UMNO Kelantan menangkis tohmahan tersebut bahawa parti itu mengabaikan agama Islam. Penekanan paling penting telah diberikan tumpuan oleh Tengku Razaleigh Hamzah terhadap pembangunan insaniah, khususnya yang melibatkan agama Islam, terutamanya dari segi pembangunan institusi pondok yang disabitkan dengan kubu-kubu kuat PAS, telah dapat meningkatkan imejnya di kalangan masyarakat Kelantan bahawa beliau merupakan jaguh yang memperjuangkan Islam secara bijaksana. Institusi

- 
- 23 Lihat laporan Political Intelligence Bulletin, Department of External Affairs Canberra bertajuk “*Malaysia-Public Order Situation*” bertarikh 16 Mei 1969; Lihat laporan Political Intelligence Bulletin, Department of External Affairs Canberra bertajuk “*Malaysia-General Election*” bertarikh 16 Mei 1969; FCO 24/812 Telegram Suruhanjaya Tinggi British di Kuala Lumpur bertajuk “*East Malaysian Election*” kepada Setiausaha Dalam Negeri British bertarikh 27 Julai 1970. Hlm. 1-5; Lihat ucapan pembukaan rasmi Kongres PAS yang ke-XV11 di Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur pada hari Jummah, 18 Jun 1971 oleh Pemangku Yang Dipertua Agung PAS Pusat, Mohd Asri. Hlm. 2-3; Laporan Jawatankuasa Kecil “Urban” UMNO dengan Pengerusi, Abdul Samad Ismail, Setiausaha, Wan Mohd Mahyidin Wan Nawang, Ahli Jawatankuasa terdiri dari Ahmad Mustapha, Adnan Engku Ismail dan Khalil Akasah bertarikh 11 Mei 1969.
- 24 Kessler, Clive. 1978. *Islam and politics in Malay state, Kelantan 1838-1969*. Ithaca: Cornell, hlm 229-230.

pondok juga dihadapkan kepada tekanan berbentuk kempen oleh kepimpinan UMNO Kelantan untuk memodenkan persekolahan agama berdasarkan kepada situasi kontemporari. Secara tidak langsung, pemodenan ini membantutkan penglibatan insituti pondok dalam politik PAS secara beransur-ansur (Mustafa Ahmad 2009).

Sementara itu kelangsungan politik negara kian berubah berikutan Peristiwa 13 Mei 1969 yang menyebabkan penubuhan Kerajaan Campuran PAS-Perikatan oleh Tun Abdul Razak dan Mohd Asri Haji Muda pada 1 Januari 1973.<sup>25</sup> Penubuhan Kerajaan Campuran PAS-Perikatan dilihat telah membantutkan cita-cita perjuangan Tengku Razaleigh dan UMNO Kelantan untuk menawan negeri itu. Beliau dilihat kurang senang dengan kelangsungan politik itu, namun begitu beliau terpaksa akur buat sementara waktu kerana penubuhan Kerajaan Campuran PAS-Perikatan adalah inspirasi Tun Abdul Razak dan Mohd Asri Haji Muda yang amat sukar untuk ditolaknyanya.<sup>26</sup>

Namun begitu penubuhan Kerajaan Campuran pada 1 Januari 1973 dan kemudiannya Barisan Nasional pada 7 Julai 1974 merupakan "*political milage*" kepada Tengku Razaleigh Hamzah. Pemilihan Mohammad Nasir sebagai Menteri Besar Kelantan telah digambarkan sebagai seorang yang jujur, warak, alim, tidak mengamalkan rasuah dan liberal pasca Pilihan Raya Umum 1974 telah memberikan peluang kepada Tengku Razaleigh Hamzah tersebut untuk mengatur strategi "politik dalam politik" bagi menawan Kelantan. Mohammad Nasir dilihat seorang yang kurang tegas kepemimpinannya serta kelemahan pentadbirannya telah dijadikan "boneka" atau "puppet" kepada para pemimpin UMNO Kelantan. Beliau juga berusaha untuk membina hubungan yang baik dengan para pemimpin UMNO Kelantan. Ini terbukti apabila beliau sering merujuk persoalan pentadbiran Kerajaan Negeri kepada Tengku Razaleigh Hamzah, Abdullah Ahmad, dan Hussein Ahmad dalam membuat keputusan dasar-dasar pentadbiran yang akan dilaksanakan.<sup>27</sup>

Situasi ini secara tidak langsung telah menimbulkan rasa tidak puas hati di kalangan para pimpinan PAS Kelantan seperti Mohd Asri Haji Muda, Ishak Lotfi Omar, Salahuddin Abdullah, Wan Ismail Wan Ibrahim, dan Nik Abdul Rahman Nik Mohamad, lantas menyebabkan berlakunya undi tidak percaya kepada Mohammad Nasir sebagai Menteri Besar di Persidangan Dewan Undangan Negeri Kelantan pada bulan November 1977 oleh PAS melalui ADUN Simpangan, Hussein Abdullah sebagai pencadang dan ADUN Bandar Pasir Mas, Hashim Omar sebagai penyokong usul tersebut.<sup>28</sup> Dalam situasi ini para pemimpin UMNO Kelantan antaranya Tengku Razaleigh Hamzah, Tengku Ahmad Raithuuddeen Tengku Ismail, Mohammad Haji Ali dan Hussein Ahmad telah dibantu oleh

- 
- 25 Catitan Mesyuarat Keenam Jawatamkuasa Penyelaeasan Kerajaan Campuran Perikatan-PAS yang telah diadakan pada hari Selasa, 25 September 1973, Jam 3.00 Petang di Bilik Gerakan Perdana Menteri, Pejabat Perdana Menteri. Hlm 2.
  - 26 Surat Setiausaha Dewan Ulama PAS Kelantan, Mahmud Zuhdi Abdul Majid kepada Setiausaha Agung PAS Pusat, Hassan Shukri bertajuk "Penggulingan Mohammad Nasir Sebagai Menteri Besar dan Keahlian Parti" bertarikh 18 September 1977.
  - 27 Surat Setiausaha Dewan Ulama PAS Kelantan, Mahmud Zuhdi Abdul Majid kepada Setiausaha Agung PAS Pusat, Hassan Shukri bertajuk "Penggulingan Mohammad Nasir Sebagai Menteri Besar dan Keahlian Parti" bertarikh 18 September 1977.
  - 28 Lihat Penyata Rasmi Persidangan Kali Yang Kedua Bagi Tempoh Penggal Yang Keempat, Dewan Undangan Negeri Kelantan Yang Kcempat pada 15 Oktober 1977. Kota Bharu: Pejabat Setiausaha Kerajaan Negeri Kelantan, hlm: 4-5.

Dr.Ibrahim Ali,<sup>29</sup> Che Ismail Abdullah,<sup>30</sup> Abdul Rahman Mat Salleh (Derahman Intelek),<sup>31</sup> Mohd Sabrie Shafie (Boss Yie),<sup>32</sup> Abdul Hamid Sattar Khan<sup>33</sup> dan Dr. Alias Mohamed<sup>34</sup> telah mengambil peluang *oportunis* daripada situasi ini dengan menganjurkan demonstrasi-demonstrasi jalanan menyebabkan berlakunya kekacauan di Kota Bharu, Pasir Mas, Pasir Putih, Machang, Tumpat, Tanah Merah, Kuala Krai, Bachok dan Kubang Kerian. Akibat

- 29 Dr. Ibrahim Ali adalah seorang tokoh yang cukup kontroversi dalam kelangsungan politik Malaysia berikutan tindakan lompat partinya daripada BERJASA (1978-1981), UMNO (1981-1988), Semangat 46 (1989-1991), UMNO (1991-2003), calon Bebas (2003-2018) dan PUTRA (2018- kontemporari). Beliau dilahirkan pada 25 Januari 1957 di Tumpat Kelantan. Berkelulusan Ijazah dalam bidang Sebaran Am dari Institut Teknologi MARA (ITM) dan Ijazah Kedoktoran dari Universiti Teknologi Kemboja. Ibrahim Ali merupakan salah seorang pemimpin pelajar yang terlibat dalam demonstrasi Baling pada tahun 1974 bersama Syed Husin Ali, Anwar Ibrahim, serta Kamarulzaman Yaacob. Ekoran penglibatan itu beliau ditahan di bawah Akta ISA selama 3 tahun. Dalam pertembungan politik Kelantan 1977, Ibrahim Ali sebagai Ketua Pemuda BERJASA telah memainkan peranan yang amat penting dengan memihak kepada Mohamad Nasir, namun pada hakikat sebenarnya beliau adalah penyokong Tengku Razaleigh Hamzah. Ibrahim Ali merupakan "*mastermind*" mengaturkan demonstrasi menjatuhkan Kerajaan Kelantan dominasi PAS.
- 30 Che Ismail Abdullah dilahirkan pada 24 April 1923 di Kampung Tok Ajam, Mukim Jelor, Pasir Putih amat dikenali oleh masyarakat Kelantan berdasarkan sikap "gedebe". Che Ismail Abdullah memainkan peranan penting dalam krisis politik Kelantan 1977 bersama Ibrahim Ali dalam membela pemecatan Mohamad Nasir dari PAS dan menubuhkan BERJASA. Che Ismail Abdullah sekali lagi diberikan peluang bertanding di atas tiket parti tersebut di DUN Sering dalam Pilihan Raya Umum Dewan Undangan Negeri Kelantan 1978 menentang calon PAS, Nik Abdullah bin Arshad dan kalah 84 undi. Selepas Pilihan Raya Umum 1978, beliau mengambil sikap tidak aktif dalam politik, kerana begitu kecewa, apabila Mohamad Nasir membawa BERJASA menyertai BN.
- 31 Abdul Rahman Mat Salleh dilahirkan di Kampung Kerasak, Mukim Kedondong, Pasir Mas, Kelantan. Berkelulusan Sarjana Muda dalam bidang ekonomi dari Universiti Malaya pada tahun 1971 dan Sarjana Perancangan Bandar dari Universiti Sains Malaysia pada tahun 1974. Keupayaan beliau memperolehi dua ijazah akademik tersebut menyebabkannya dikenali sebagai "Derahman Intelek". Abdul Rahman Mat Salleh kemudiannya berkhidmat sebagai PTD dengan jawatan terakhirnya sebagai Yang Dipertua Majlis Perbandaran Seberang Prai, Pulau Pinang (MPSB) pada tahun 1990. Beliau kemudiannya bertanding jawatan Ketua Pergerakan Pemuda UMNO Malaysia dalam Pemilihan UMNO 1999 dengan menentang Hishammuddin Hussein. Paling menarik dalam pemilihan itu Abdul Rahman Mat Salleh hanya memperolehi 1 undi. Beliau kemudiannya menghadapi masalah mental sehingga hari ini.
- 32 Mohd Soberi Shafie dilahirkan di Kedai Kadok, Kota Bharu, Kelantan pada tahun 1954. Mendapat pendidikan di Sekolah Menengah Kadok pada tahun 1971 dan Sekolah Menengah Bijawangsa, Tumpat pada tahun 1974. Beliau seorang yang amat rapat dengan Hussein Ahmad sebagai "budak suruhan". Mohd Soberi Shafie kemudiannya dilantik sebagai Setiausaha Kerja Pergerakan Pemuda UMNO Kelantan di bawah Hassan Ismail bermula pada tahun 1981 dan Penyelia KEMAS Kelantan. Selepas UMNO (Baru) ditubuhkan beliau telah diarahkan berkhidmat sebagai kakitangan di Ibu Pejabat UMNO Pusat. Di antara tahun 1993 hingga 1995 beliau telah memegang jawatan Ketua Pergerakan Pemuda UMNO Bahagian Peringat serta pernah menjadi Calon BN dalam PRU1995 bagi DUN Kadok. Mohd Saberi Shafie pernah membintangi filem "Ribut Di Hujung Senja" arahan Ed Osmera atau nama sebenarnya Syed Othman Syed Ibrahim sebagai pelakon tambahan bersama pelakon utamanya Gaya Zakry dan Rosnah Mohd Nor. Mohd Saberi Shafie merupakan rakan rapat penulis sehingga tika dan saat ini.
- 33 Abdul Hamid Sattar Khan telah dilahirkan di Kota Bharu, Kelantan pada tahun 1950. Mendapat pendidikan Menengah di Sultan Ismail Collage (SIC) di antara tahun 1968 hingga 1973, kemudiannya melanjutkan pengajian di Universiti Malaya. Beliau kemudiannya memperolehi Sarjana Muda dari universiti tertua di Malaysia itu dalam bidang ekonomi pada tahun 1974. Seterusnya Abdul Hamid Sattar Khan berkhidmat di Bahagian Penyelidikan di Ibu Pejabat UMNO di Kuala Lumpur dengan melakukan penyelidikan-penyelidikan terhadap parti itu. Beliau kekal di bahagian tersebut sehingga hari ini.
- 34 Dr. Alias Mohamed merupakan wartawan dan tutor di Jabatan Sejarah, Universiti Malaya. Beliau merupakan seorang ahli perniagaan yang berjaya serta pernah menjawat jawatan sebagai Setiausaha Akhbar Kepada Timbalan Perdana Menteri, Tun Ghafar Baba (1986-1993). Amat rapat dengan pengkaji beberapa tahun sebelum beliau kembali ke Rahmantullah.

kekacauan ini Kerajaan Persekutuan di bawah pimpinan Perdana Menteri Malaysia, Tun Hussein Onn telah mengisytiharkan darurat dan pentadbiran Kelantan telah diterajui oleh Majlis Tindakan Keselamatan Negara (MAGERAN) dengan Hashim Aman sebagai Pengarah. Pentadbiran (MAGERAN) di bawah pimpinan beliau sempat berjalan selama 96 hari.<sup>35</sup> Sementara menunggu PRU DUN Kelantan 1978 diadakan, sebuah kerajaan sementara telah dibentuk dengan mengekalkan Mohammad Nasir sebagai Menteri Besar dan ADUN Telipot, Hassan Yaacob sebagai Timbalan Menteri Besar. PRU DUN Kelantan berlangsung pada 11 Mac 1978 adalah berasingan dengan Pilihan Raya Umum 1978 yang berlangsung pada 7 Julai 1978 telah menyaksikan Barisan Nasional berjaya memperolehi 24 kerusi,<sup>36</sup> BERJASA pula memperolehi 11 kerusi<sup>37</sup> dan PAS pula memenangi 2 kerusi. Ini membolehkan UMNO membentuk Kerajaan Negeri di Kelantan selepas 18 tahun parti itu kehilangan kuasa di negeri itu sekaligus menandakan zaman kebangkitan semula UMNO Kelantan telah bermula.<sup>38</sup>

### Era Kebangkitan Semula UMNO Kelantan (11 Mac 1978 - 21 Oktober 1990)

PRU DUN Kelantan 1978 yang berlangsung pada 11 Mac 1978 telah menyaksikan UMNO mendominasi BN telah berjaya membentuk kerajaan di negeri itu, apabila parti komponen itu telah berjaya memenangi 24 kerusi daripada 36 kerusi DUN. Rakan kongsi strategik UMNO dalam pilihan raya itu, iaitu BERJASA, sebuah parti serpihan PAS pula memenangi 11 kerusi. Manakala PAS pula telah memenangi dua kerusi melalui Nik Abdullah Arshad di

- 35 FCO 15/2236 laporan J. M. Cresswell dari Suruhanjaya Tinggi British di Kuala Lumpur bertajuk "*The Kelantan Crisis: Parliamentary Debate*" kepada G A S Wong Esq, SEAD FCO bertarikh 14 November 1977. Hlm. 2; FCO 15/2234 laporan Suruhanjaya Tinggi British di Kuala Lumpur bertajuk "*Monthly Security Round Up—November 1977*" kepada Menteri Pertahanan British bertarikh 2 Disember 1977. Hlm. 3-5; Lihat juga FCO 15/2234 laporan Suruhanjaya Tinggi British di Kuala Lumpur bertajuk "*Monthly Security Round Up—Oktober 1977*" kepada Menteri Pertahanan British bertarikh 7 Disember 1977, hlm. 3-5.
- 36 UMNO melalui tiket Barisan Nasional telah memenangi 24 kerusi melalui Abdullah Che Him (DUN Bandar Pasir Mas), Abdullah Haji Mohammad (DUN Pulau Chondong), Abdul Ghani Abu Bakar (DUN Gua Musang), Abdul Samad Derahman (DUN Jeli), Abdul Latiff Abdul Rahman (DUN Bukit Panau), Ahmad Rostam Ahmad Maher (DUN Telipot), Ariffin Mahmood (DUN Ketereh), Foo Chow Yong (DUN Sungai Keladi), Mohamad Yaacob (DUN Ayer Lanas), Mohammad Hussin (DUN Semut Api), Hussein Ahmad (DUN Gual Periuik), Ibrahim Muhammad (DUN Bandar Machang), Che Lat Kassim (DUN Sungai Pinang), Mohamaad Haji Hassan (DUN Jelawat), Mohamaad Isa (DUN Guchill) Mustapha Yaacob (DUN Gual Ipoh), Omar Awang Kechik (DUN Wakaf Bharu), Raja Mahmud Raja Mamat (DUN Bandar Pasir Putih), Salleh Che Harun (DUN Temangan), Wan Mohamed Wan Abu Bakar (DUN Selising), Wan Omar Wan Majid (DUN Cherang Ruku), dan Yahaya Yusoff (DUN Sungai Rasau). Sila rujuk kepada *Keputusan Pilihan raya DUN Kelantan 1978*.
- 37 BERJASA memenangi 11 kerusi melalui Mohamed Nasir (DUN Tendong), Daud Yatimie Ahmad Yatim (DUN Tok Uban), Wan Mohamed Ahmad (DUN Perupok), Hanifa Ahmad Yatim (DUN Meranti), Mohd Daud Mohd Ali (DUN Tawang), Mohd Suffian Awang (DUN Salor), Nik Bahari Shah Jusoh (DUN Kubang Kerian), Noor Mohamaad Din (DUN Lemal), Omar Ibrahim (DUN Kemumin), Tahir Abdul Aziz (DUN Simpangan), dan Wan Hashim Wan Ahmad (DUN Peringat). Sila rujuk *Keputusan Pilihan raya DUN Kelantan 1978*.
- 38 Kejayaan PAS memenangi 2 kerusi diibarat sebagai "batu nisan". PAS memenangi DUN Sering melalui Nik Abdullah Arshad yang mengalahkan calon BERJASA, Ismail Abdullah dengan mojariti 84 undi. Manakala kerusi Manek Urai pula, calon PAS, Wan Abdullah Wan Su mengalahkan calon UMNO Hussein Sulaiman dengan mojariti 96 undi. Mohd Asri telah menyenaraikan tiga faktor yang menyebabkan kekalahan PAS, iaitu: Pertama, penaburan fitnah oleh UMNO yang dimulai lama dahulu dan ditaburkan begitu meluas terhadap PAS semasa kerajaan negeri di bawah pemerintahan MAGERAN sehingga PAS tidak dapat menangkis. Kedua, janji-janji pembangunan yang melampaui hadnya dibuat oleh UMNO. Ketiga, Intimidasi yang hebat, iaitu ugutan-ugutan yang sungguh dahsyat hingga menimbulkan ketakutan dalam kalangan rakyat.

DUN Sering dan Wan Abdullah Wan Su di DUN Manek Urai.<sup>39</sup> Hasil kejayaan menyaksikan Mohamad Yaacob yang sebelum ini Ketua Jajahan Bachok, Hakim Mahkamah, Timbalan Menteri Dalam Negeri, Timbalan Menteri Kewangan, Menteri Pelajaran, Menteri Sains, Teknologi dan Alam Sekitar dan Menteri Perusahaan Awam telah dilantik sebagai Menteri Besar Kelantan kelima pasca negara mencapai kemerdekaan.

Manakala Timbalan Menteri Besar pula adalah ADUN Gual Periok, Hussein Ahmad. Sementara itu empat orang Ahli Majlis Mesyuarat Kerajaan Negeri Kelantan daripada UMNO iaitu ADUN Sungai Pinang, Che Lat Kassim, ADUN Bandar Pasir Puteh, Raja Mahmud Raja Mamat, ADUN Gua Musang, Abdul Ghani Bakar, dan ADUN Semut Api, Mohammad Hussin. Sementara tiga orang ADUN daripada BERJASA yang dilantik sebagai Ahli MMN ialah ADUN Peringat, Wan Hashim Wan Ahmad, ADUN Meranti, Hanifa Ahmad dan ADUN Simpangan, Tahir Aziz. Manakala jawatan Speaker DUN pula adalah ADUN Tok Uban, Daud Yatimee Ahmad daripada BERJASA.<sup>40</sup>

Pasca PRU DUN Kelantan 1978, Kerajaan Persekutuan di bawah pimpinan Tun Hussein Onn telah memperuntukkan peruntukan kewangan sebanyak RM1,700 juta dalam Rancangan Malaysia Ketiga dan hampir RM2,800 juta melalui Rancangan Malaysia Keempat untuk pembangunan negeri Kelantan. Peruntukan kewangan yang amat besar dapat dilihat dengan pembinaan lebuh raya-lebuh raya utama di Kelantan seperti pembinaan Lebuh Raya Timur Barat yang menghubungkan Kelantan dengan Perak, Lebuh Raya Kuala Krai-Gua Musang-Kuala Lipis, dan Lebuh Raya Simpang Pulai-Gua Musang- Kuala Berang. Pembinaan lebuh raya utama itu dibuat bagi menarik lebih banyak para pelabur asing untuk melabur di Kelantan. Beberapa kawasan perindustrian baru telah dibuka di Pengkalan Chepa I, Pengkalan Chepa II, Tanah Merah, Jeli, Jakar, Dabong, Kuala Krai, Kuala Balah, Lundang dan Gua Musang. Tengku Razaleigh Hamzah juga memperkenalkan serta mengstrukturkan semula pembangunan tanah ala-Kelantan dengan menubuhkan KESEDAR pada tahun 1979 sebagai lanjutan legasi daripada Lembaga Kemajuan Tanah Negeri Kelantan (LKTNK) dan Perbadanan Pembangunan dan Pemulihan Tanah Negeri Kelantan Darulnaim (TAKDIR) yang ditubuhkan oleh Kerajaan Negeri Kelantan sebelum ini.

Di samping itu, Tengku Razaleigh Hamzah telah bertanggungjawab dalam membina Hospital Universiti Sains Malaysia (HUSM) di Kubang Kerian. Beliau juga telah memperkemaskan sistem pentadbiran kerajaan negeri dengan menubuhkan Jabatan Agama Islam Kelantan, Yayasan Islam Kelantan (YIK), penubuhan dua jajahan baharu (Jeli dan Gua Musang), pembinaan Kompleks Kota Darulnaim (Pusat Pentadbiran Kerajaan Kelantan), pembinaan Balai Islam Lundang, membiayai aktiviti PKINK, dan kompleks-kompleks penggawa daerah di Telong, Tawang, Pengkalan Kubor, Sungai Pinang, Wakaf Bharu, Semerak, Bukit Jawa, Ketereh, Pangkal Meleret, Badang, Panyit, Gual Periok, Hulu Kusial, Galas, Dabong, Pulai Chondong, Batu Melintang, Rantau Panjang, Jedok, Jeram, Bukit Panau, Mengkebang, dan Olak Jeram. Pembinaan kompleks-kompleks penggawa daerah adalah sebahagian daripada manifesto Pilihan Raya Negeri Kelantan 1978. Pembinaan kompleks-

39 Laporan Pilihan Raya Umum DUN Kelantan 1978 oleh Suruhanjaya Pilihan Raya Umum Malaysia. Hlm. 8-10.

40 Warta Kerajaan Kelantan. 1978. 5 Mac. No. 25. Jld. 43; Fail Pelantikan MB Kelantan [SUK (KN) Sulit 26/59/ Jld. 1 (57). 1; Fail Pelantikan TMB Kelantan [SUK (KN) Sulit 26/59/ Jld. 1 (53). 1; Fail Pelantikan MMK Kelantan [SUK (KN) Sulit 26/59/ Jld. 1 (53). 1; Fail Pelantikan Speaker Kelantan [SUK (KN) Sulit 26/59/ Jld. 1 (53). 1.

kompleks penggawa daerah dilihat sebagai strategi politik Kerajaan UMNO Kelantan untuk menarik sokongan institusi tersebut yang begitu berpengaruh dalam kelangsungan politik Kelantan.

Dengan peruntukan kewangan yang besar menyebabkan Kelantan yang selama ini dikenali sebagai negeri berbelanjawan kecil, sering dipinggirkan oleh Kerajaan Persekutuan daripada segenap aspek pembangunan telah mengalami pembangunan yang paling pesat melebihi negeri-negeri lain di Malaysia. Keadaan ini menyebabkan pucuk pimpinan atasan sekalipun menyokong tindakan dan kemahuan Tengku Razaleigh sehingga pada satu tahap nama beliau dan UMNO Kelantan merupakan dua institusi yang tidak dapat dipisahkan lagi, namun dalam masa yang sama telah melahirkan sikap tidak senang dengan tindakan beliau itu kerana terlalu menumpukan perhatian terhadap pembangunan di negeri tersebut. Ini terbukti apabila Perdana Menteri Malaysia, Tun Hussein Onn telah mengeluarkan kata-kata yang antara lain berbunyi: "Orang negeri ini (Kelantan) tidak perlu khuatir. Mereka mempunyai Tengku Li. Bagi Tengku Li dah tidak ada apa lain dah: Kelantan, Kelantan, Kelantan".

Tambahan pula status Tengku Razaleigh Hamzah sebagai Menteri Kewangan merupakan "*patron*" untuk mengagihkan lesen-lesen, permit-permit, saham-saham, kelulusan projek-projek dan peruntukan-peruntukan kepada sebahagian para pemimpin UMNO terutama masyarakat perdagangan dan perindustrian berdasarkan Dasar Ekonomi Baru (DEB).<sup>41</sup> Pengagihan ini bertujuan untuk mendapat sokongan para pemimpin parti tersebut demi kepentingan "*political milage*" beliau.<sup>42</sup> Walau bagaimanapun status Tengku Razaleigh Hamzah sebagai Pengerusi Badan Perhubungan UMNO Kelantan mulai terjejas, apabila beliau telah disingkirkan daripada jawatan tersebut pada 14 Julai 1984. Penyingkiran itu telah memberikan jendela peluang kepada PAS untuk merampas kembali pemerintahan negeri Kelantan, apabila pengganti beliau, Mohamed Yaacob yang juga Menteri Besar Kelantan dilihat sebagai seorang pemimpin yang tidak mampu menandingi keupayaan kepimpinan Tengku Razaleigh dalam menangani kemelut politik UMNO negeri itu. Kemelut-kemelut politik seperti perebutan jawatan Presiden UMNO di antara Tengku Razaleigh Hamzah dan Tun Dr. Mahathir Mohamad pada 24 April 1987 telah menyebabkan rasa tidak puas hati segelintir ahli-ahli UMNO yang dikenali sebagai "Kumpulan 11".<sup>43</sup> Enam ahli kumpulan tersebut iaitu

41 Surat Timbalan Perdana Menteri, Tun Musa Hitam kepada Perdana Menteri, Tun Dr. Mahathir Mohamad bertajuk "Tengku Razaleigh Dalam Kabinet" bertarikh 5 Julai 1984.

42 Surat Timbalan Perdana Menteri, Tun Musa Hitam kepada Perdana Menteri, Tun Dr. Mahathir Mohamad bertajuk "Tengku Razaleigh Dalam Kabinet" bertarikh 5 Julai 1984.

43 Kumpulan 11 dikenali sebagai kumpulan yang bertanggungjawab menyebabkan UMNO (lama) diharamkan. Tindakan mereka menyaman UMNO di Mahkamah Tinggi Kuala Lumpur adalah lanjutan daripada Perhimpunan Agung UMNO pada 24 April 1987 yang pada dakwaan mereka sebagai tidak sah atas beberapa faktor: Antaranya wujudnya lebih daripada 30 cawangan UMNO yang tidak didaftarkan di bawah Akta Pendaftaran Pertubuhan 1966 terlibat sama secara langsung mahupun tidak langsung sebagai perwakilan Bahagian di Perhimpunan tersebut. Perkara ini terdapat di Bahagian Machang, Rantau Panjang (Kelantan), Nibong Tebal (Pulau Pinang), dan Pekan (Pahang), Wujud perwakilan wanita yang hadir di Mesyuarat Pergerakan Wanita (Pekan) di bawah umur 16 tahun yang mengikut perlembagaan UMNO tidak sah menjadi ahli, wujud Perwakilan Pemuda UMNO yang lebih umur dipilih sebagai perwakilan Pergerakan Pemuda UMNO dan mengundi. Implikasi daripada tindakan Kumpulan 11 ini akhirnya UMNO telah diharamkan oleh Hakim Dato' Harun Hashim pada 4 Februari 1988 di bawah Seksyen 70 Akta Pertubuhan 1966. Ahli Kumpulan 11 ini terdiri daripada Mohd Noor Othman (Cawangan Bukit Tambun), Mohd Yusoff Othman (Cawangan Kampung Baru), Muda Yaakob (Cawangan Bukit Yong A), Abdul Rahman Yaakob (Cawangan Batu Hitam), Mohd Yusoff Yunus (Cawangan Gong Kedak), Abdul Rahman Hassan (Cawangan Pangkal Meleret), Daud Che Soh (Cawangan Kampung Pek, Machang), Mohammad Noor Senik (Cawangan Pengkalan, Machang), Kamaruddin Haji Awang Teh (Bahagian Berau), Abdul Rahim Abdul Rahman (Bahagian Teluk Kemang), dan Ahmad Mokhtar Mohammad (Cawangan Bentan, Pekan) (Chamil 1990; Mohd. Foad 1999: 89).

Muda Yaakob,<sup>44</sup> Mohd Yusoff Yunus,<sup>45</sup> Abdul Rahman Yaacob,<sup>46</sup> Abdul Rahman Hassan,<sup>47</sup> Daud Che Soh<sup>48</sup> dan Mohammad Nor Senik<sup>49</sup> ialah kepimpinan lokal UMNO Kelantan. Kumpulan 11 pimpinan Ahmad Mokhtar Mohammad dari UMNO Cawangan Pekan Lama dalam Bahagian Pekan telah menyaman UMNO di Mahkamah Tinggi Kuala Lumpur.<sup>50</sup>

Saman ini telah menyebabkan parti itu diharamkan pada 4 Februari 1988. Ini membawa kepada tertubuhnya UMNO (Baru) di bawah pimpinan Tun Dr. Mahathir pada 16 Februari 1988 dan Parti Semangat 46 di bawah pimpinan Tengku Razaleigh pada 11

- 
- 44 Surat Ketua UMNO Cawangan Bukit Yong A, Pasir Puteh, Muda bin Yaacob kepada YB Dato Sri Sanusi Junid, Setiausaha Agung UMNO Malaysia bertajuk “Perjumpaan dengan Jawatankuasa Khas UMNO pada 12 Oktober 1987. Surat tersebut juga turut memuatkan biodata tentang Muda bin Yaacob. Beliau dilahirkan pada tahun 1937. Ahli UMNO sejak tahun 1955 ini mempunyai seorang isteri dan lapan orang anak. Perkerjaan sebagai petani dan penoreh getah. Muda bin Yaacob merupakan Ketua Cawangan UMNO Bukit Yong A dalam Bahagian Pasir Puteh.
  - 45 Surat Ketua UMNO Cawangan Gong Kedak, Pasir Puteh, Mohd Yusoff Yunus kepada YB Dato Sri Sanusi Junid, Setiausaha Agung UMNO Malaysia bertajuk “Perjumpaan dengan Jawatankuasa Khas pada 12 Oktober 1987. Surat tersebut juga turut memuatkan biodata tentang Mohd Yusoff Yunus yang mula menyertai UMNO pada tahun 1964. Beliau mempunyai seorang isteri serta lapan orang anak. Perkerjaan sebagai petani serta berkerja kampung. Mohd Yusoff Yunus merupakan Ketua UMNO Cawangan Gong Kedak dalam Bahagian Pasir Puteh.
  - 46 Surat Ketua UMNO Cawangan Batu Hitam, Pasir Puteh, Abdul Rahman bin Yaacob kepada Abdullah Ahmad Badawi, Sanusi Junid, Kadir Sheikh Fadhil, Husin Ahmad dan Napsiah Omar bertajuk “Tindakan Mahkamah Di Atas Persidangan UMNO” pada 12 Oktober 1987. Surat tersebut juga turut memuatkan biodata tentang Abdul Rahman Hassan yang menyertai UMNO pada tahun 1969. Telah beristeri dan mempunyai lima orang anakanda. Perkerjaannya sebagai Tukang Kebun di Sekolah Kebangsaan dalam Jajahan Pasir Puteh. Beliau merupakan Ketua UMNO Cawangan Batu Hitam dalam Bahagian Pasir Puteh. Abdul Rahman Yaakob mereupakan calon BN DUN Gaal dalam PRU1999 dan Calon PKR dalam PRU2018.
  - 47 Surat Ketua UMNO Cawangan Pangkal Meleret, Abdul Rahman Hassan bertarikh 2 Oktober 1987. Surat tersebut juga turut memuatkan biodata tentang Abdul Rahman Hassan yang dilahirkan pada tahun 1932. Seorang ahli perniagaan. Mempunyai seorang isteri dan tiga orang anak. Abdul Rahman Hassan merupakan Ketua UMNO Cawangan Pangkal Meleret dalam Bahagian Machang.
  - 48 Surat Ketua UMNO Cawangan Kampung Pek, Machang, Daud Che Soh bertajuk “Temuramah” bertarikh 12 Oktober 1987. Surat tersebut juga turut memuatkan biodata tentang Daud Che Soh yang dilahirkan pada tahun 1938. Mempunyai seorang isteri dan 11 orang anak. Mantan sarjan dalam pasukan polis. Daud Che Soh merupakan Ketua UMNO Cawangan Kampung Pek dalam bahagian Machang.
  - 49 Surat Ketua UMNO Cawangan Pengkalan Machang, Mohammad Nor Senik bertajuk “Perjumpaan Ramah Tamah Jawatankuasa Khas Majlis Tertinggi UMNO dengan 12 Pendakwa” bertarikh 12 Oktober 1987. Surat tersebut juga turut memuatkan biodata tentang Mohammad Nor Senik yang dilahirkan pada tahun 1942. Mempunyai seorang isteri serta tiga orang anak. Pesara tentera ini merupakan ahli UMNO Cawangan Pengkalan Machang dalam Bahagian Rantau Panjang.
  - 50 Surat Ahmad Mokhtar Haji Mohamad, Ahli UMNO Malaysia Cawangan Pekan Lama, Pekan kepada Yang Berhormat Dato Sri Setiausaha, Jawatankuasa Khas Majlis Tertinggi UMNO, Merangkap Setiausaha Agung UMNO Malaysia, Bangunan UMNO Malaysia, Tingkat 38, Kuala Lumpur bertajuk “Tuntutan Mengisytiharkan Perhimpunan UMNO 24 April 1987 Tidak Sah dan dibatalkan” bertarikh 12 Oktober 1987. Surat tersebut juga turut memuatkan biodata tentang Ahmad Mokhtar Haji Mohamad yang dilahirkan pada tahun 1942 di Pahang. Mendapat pendidikan Melayu, Arab dan Inggeris. Mula menyertai UMNO pada tahun 1966 sebagai ahli biasa di Cawangan Telipot, Bahagian Kota Bharu. Ahmad Mokhtar Haji Mohamad berkelulusan Sarjana Muda Sastera (Sejarah) dari Universiti Malaya serta Sarjana Pentadbiran dan Pengurusan Hospital dari University of Minnesota, Amerika Syarikat. Pernah menjawat jawatan sebagai guru, pegawai penyelidik, Eksekutif Pemasaran, Penolong Pengarah Kewangan Lembaga Kemajuan Pahang Tenggara (DARA), Pentadbir Hospital Universiti Malaya serta jawatan terakhir sebagai Ketua Pentadbir Pusat Rawatan Tawakal, Kuala Lumpur. Dalam politik beliau merupakan Ketua UMNO, Cawangan Bentan, Bahagian Tanjung Karang serta AJK UMNO Cawangan Pekan Lama dalam Bahagian Pekan, Pahang. Beliau meninggal dunia pada tahun 1991.

Mei 1989. Kedua-dua parti yang mendakwa mewarisi legasi perjuangan UMNO lama ini terus bertelagah sehingga Pilihan Raya Umum 1990 yang berlangsung pada 21 Oktober 1990. Dalam PRU itu, PAS telah mengambil kesempatan politik dengan pakatan yang amat longgar telah menubuhkan APU bersama Parti Semangat 46, BERJASA dan HAMIM telah berjaya memenangi kesemua 39 kerusi DUN dan 13 kerusi Parlimen yang dipertandingkan.<sup>51</sup> Kekalahan UMNO dalam Pilihan Raya Umum 1990 itu telah menandakan bahawa parti itu telah mengalami zaman kelemahan semula.

## **Kesimpulan**

Berdasarkan perbincangan yang diberikan, UMNO dari tahun 1946-1990 sentiasa berusaha tanpa henti untuk membentuk kerajaan negeri di Kelantan. PAS pula merupakan pesaing politik utama kepada UMNO di Kelantan. Pengundi di Kelantan pula sememangnya bijak dan menggunakan kuasa mereka sebagai pengundi dengan penuh berani dalam konteks amalan demokrasi untuk menukar kerajaan negeri sekiranya 'government of the day' tidak memperjuangkan keperluan dan kehendak pengundi. Dalam hal ini, dari tahun 1946-1990, politik pembangunan perlu diberi keutamaan oleh parti-parti politik sekiranya mahukan undi, dan membentuk kerajaan negeri di Kelantan.

---

51 Sila rujuk Laporan Keputusan Pilihan raya Umum 1990 oleh Suruhanjaya Pilihan Raya Malaysia.